

LUND UNIVERSITY

Kappadokien – Ett drömlandskap med fängslade historia

Ranta, Michael

Published in:
Kulturens värld

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ranta, M. (2008). Kappadokien – Ett drömlandskap med fängslade historia. *Kulturens värld*, (3).
<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=explorer&chrome=true&srcid=0B9XMYDSzx5OaMmZjZGI4MWItZjJjZS00MzlkLThiN2UtNGRIMmRkZjE3MzEz&hl=sv>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

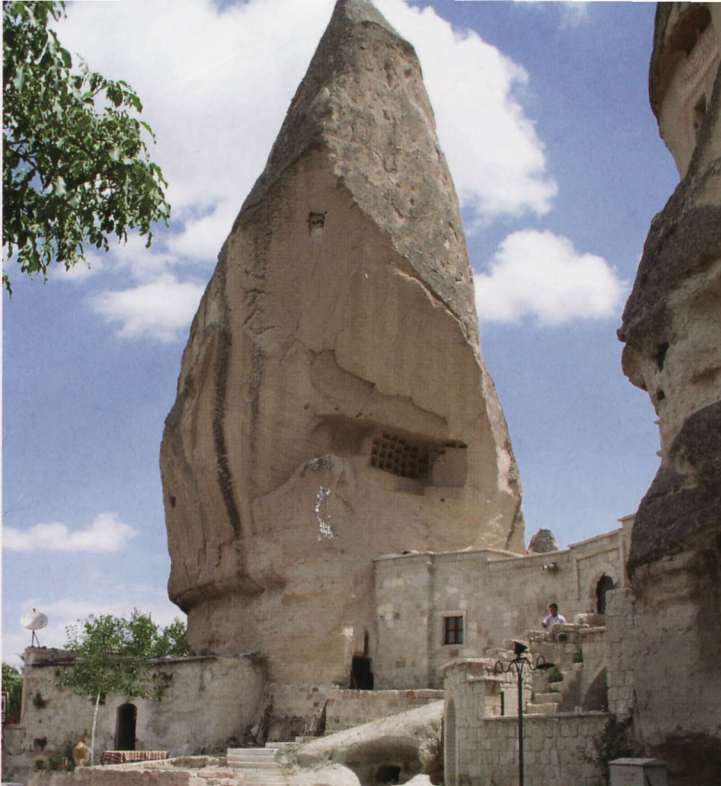
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Utsikt över "Duvdalen"
(Güvercinlik Vadisi) nära
Uçhisar. (ovan t v)

Korsfästelsescen i Çanklı
Kilise ("Sandalkyrkan"),
slutet av 1100-talet.
(nedan t v)

Eroderad klippa med
tillbyggnader i närheten
av staden Zelve.

Ett drömlandskap med fängslande historia

I centrala Turkiet, cirka 350 km sydost om Ankara, befinner sig ett spektakulärt vulkanlandskap som skulle kunna härstamma från en av Salvador Dalís drömvärldar. Koniska, ibland svamp- och fallosliknande klippformationer reser sig upp, delvis utskurna med bostäder, kapell och freskförsedda kyrkor. Kappadokien, som denna del av Anatolien kallas, utgör dock avsevärt mer än enbart ett område bestående av förtrollande lavaformationer med arkitektoniska bruksfunktioner, utan vittnar även om sekler av motståndskamp och etniskt-religiösa stridigheter. Historiska fynd sträcker sig åtminstone ända tillbaks till det hettitiska riket, dvs. cirka 1750-1200 f. Kr., men inte minst rör det sig här om en av kristendomens konfliktrika "vaggor".

TEXT OCH FOTO MICHAEL RANTA

Redan i början av 1700-talet rapporterade den franske antikvarien och resenären Paul Lucas, som på uppdrag av Ludvig XIV befann sig i Mellanöstern, om besynnerliga bostadshus och kapell i centrala Anatolien, inhuggna i pyramidliknande klippor. Han beskrev dem som liknande kåpförsedda munkar, Jungfru Maria med Kristusbarnet och i andra fantasifulla ordalag. Det franska hovet avfärdade till en början hans

beskrivning som lögnaktigt nonsens, ända tills den franske ambassadören i Konstantinopel själv reste till området och i viss mån kunde bekräfta Lucas uppgifter. Även enstaka efterföljande reseskildrare under 1800-talet upphörde inte att förundras över det märkliga kappadokiska landskapet. Och denna fascination är onekligen begriplig.

Som ett resultat av vulkanutbrott för cirka 30 miljo-

Nattvardsscen (Karanlık Kilise).

Klippformationer med bostäder i Göreme. (ovan t h)

Gångarna i den underjordiska staden Derinkuyu är ibland klaustrofobiskt trånga (nedan t h)

UPPRUGGAT, SURREALISTISKT LANDSKAP

ner är sedan täcktes området med lava och vulkanaska som stelnade till hård basalt och mjukare tuffsten. Erosion från vind och vatten i kombination med extrema temperaturförändringar frambringade under tidens gång klippformationer i många olika skepnader. Dels förekommer mer eller mindre avlånga former, täckta med basalhättor som har lyckats motstå erosionen bättre än de bärande ”kolonnerna” av tuffsten. I andra fall har hättorna fallit bort, och klipporna har då fått ett mer koniskt utseende. Åtskilliga associationer ligger nära till hands: vissa av dem påminner tydligt om fallosar, andra om jättelika svampar eller sockertoppar, och av lokalbefolkningen betecknas de som ”trollskorstenar”. Den engelske resenären Ainsworth, som år 1837 anlände till Kappadokien, tyckte sig till och med se ”lejon, fåglar, krokodiler och fiskar” i dessa formationer. När jag själv rör mig i detta landskap blir jag alldeles förbluffad över den variationsrikedom av bisarra klippor, upp till 40 m höga, som naturen i detta fall har lyckats frambringa. Det finns faktiskt knappast ord eller bilder som kan göra detta ”uppruggade”, surrealistiska landskap rättvisa, varken i sin helhet eller beträffande enstaka strukturer.

Regionen är dock därutöver historiskt synnerligen intressant. Arkeologiska utgrävningar tyder på att bosättningar har funnits i området redan under den yngre stenåldern och bronsåldern, dvs. åtminstone från 3000-talet f. Kr. Under 2000-talet f. Kr. uppstod det hettitiska storriket med Kappadokien som dess kärnland, och efter dess fall under 1200-talet f. Kr. invaderades

regionen av fryger, kimmerier, assyrier, perser och Alexander den stores styrkor för att så småningom införlivas i det romerska riket. Namnet Kappadokien kan för övrigt härledas från fornpersiskans Katpatuka, ”de vackra hästarnas land”, eftersom provinsen var berömd för sin hästuppfödning. Under 300-talet och Konstantin den store fick kristendomen genomslagskraft som den dominerande (och senare officiella) religiösa trosuppfattningen i den romerska världen. Imperiet delades upp i en västlig respektive östlig del, med Konstantinopel som den sistnämndas huvudstad, det bysantinska riket grundlades och tog successivt över det gamla Roms maktställning. Redan under 100-talet hade de första kristna börjat bosätta sig i Kappadokien, men under 300-talet etablerades här kristna kolonier i större utsträckning. Provinsen fick stor betydelse för kristendomens utbredning, inte minst genom de s.k. kappadokiska kyrkofädernas försorg, dvs. Basileios den store, Gregorios av Naziansos och dennes bror Gregorios av Nyssa (nuvarande Nevşehir). Tillsammans bidrog de väsentligt till – den långtifrån konfliktfria – utformningen av kristen teologi och påverkade speciellt den ortodoxa kyrkan, bland annat beträffande treenighetens läran. I Kappadokien grundade Basileios, som 370 blev biskop i Caesarea (nuvarande Kayseri), även ett antal mindre samhällen, där han bedrev och initierade undervisning i den kristna läran.

Därmed sammanhängande byggdes även klosteranläggningar, kapell och kyrkor – dels som fristående

”Trollskorstenar” och klippor i Zelvedalen. (ovan t v)

Nedre delen av en fresk med Kristi himmelsfärd som huvudmotiv (Karanlık Kilise). (nedan t v)

Hisnande utsikter och suggestiva former möter resenärerna.

BYZANTISKA FRESKER I LYSANDE FÄRGER

byggnader, men inte minst som inskurna utrymmen i de mjuka tuffstensklipporna. Mellan 400- och 1200-talet uppfördes runt 400 klippkyrkor och -kapell i centrala Kappadokien, närmare bestämt kring Nevşehir, Uçhisar, Zelve och inte minst Göreme. Åtskilliga av dem har dekorerats med bysantinska fresker i lysande färger som bland annat visar scener ur Gamla och Nya testamentet, speciellt Jesu liv och helgonens gärningar. En systematisk konsthistorisk inventering påbörjades inte förrän i början av 1900-talet. De flesta kyrkor har en relativt enkel enskeppig uppbyggnad med tunnvalv och absider. Det förekommer dock även mer komplexa kyrkor försedda med kryssvalv, kolonner med kapitäl, gallerier och inhuggna kupoler. I samtliga fall har klippornas struktur påverkat interiörernas utformning, och få kupoler eller rektangulära former är helt symmetriska.

Freskerna är med sin relativa statiska frontalitet, bristen på rumsdjup och betoningen av ornamentala linjer tydligt bysantiskt påverkade. Det föreligger emellertid inget enhetligt stilistiskt eller tematiskt program, vilket med tanke på den stora tidsrymd, under vilken målningarna skapades, knappast är förvånansvärt. Under bildstriden, den s.k. ikonoklasmen, som blossade upp i Bysans mellan 726 och 843, fördömdes – och förstördes – direkta avbildningar, framför allt inom religiös konst, bland annat under återopande av bildförbudet i Mose lag. Denna avbildningsfientlighet återspeglas även i de kappadokiska freskerna, som under tidsperioden antar mer abstrakta, ornamentala former med

symbolkaraktär. Från och med andra hälften av 800-talet återkommer däremot förstärkt berättande och figurativa bildmotiv. Likaledes ökar färgrikedomen avsevärt.

Just i Göremedalen befinner sig den största ansamlingen av klippkapell och -kyrkor, som huvudsakligen härrör från 800-talet och framåt. På 1960-talet skapades här ett utomhusmuseum, och sedan 1985 är dalen uppsatt på UNESCO:s världsarvslista. Dessvärre är åtskilliga fresker skadade, i synnerhet figurernas ögon- och ansiktspartier. En lokal guide i Göreme, som jag tillfrågar huruvida dessa skador har samband med bildförstörelsen under ikonoklasmen, hävdar dock att det här rör sig om långt senare utförda målningar. Snarare handlar det enligt honom om att dessa ”heliga” färgpigment ansågs ha en välgörande eller hälsobringande effekt och därför av lokalbefolkningen ibland hackades loss och intogs uppblandade med vatten.

Förutom inhuggna kapell och kyrkor förekommer också rent profana bostadsutrymmen i klipporna som nyttjades av kristna eremiter och befolkningen i allmänhet. Dessutom skapades i regionen s.k. underjordiska städer i varierande storlek. Hittills har 36 av dessa städer, utgrävda i den mjuka tuffstenen, påträffats, men man antar att långt fler av dem existerar och väntar på att bli upptäckta. Vissa av dem kan snarare beskrivas som underjordiska byar, medan andra kunde inrymma en befolkning på 20-30 000 personer. Redan under hettiterna grävdes antagligen passager under de

Nattvardsscenen (Karanlık Kilise).

Skiss över underjordisk stad där 2 markerar nedgångar och 4 ventilations-trummor. (ovan t h)

En del av Karanlık Kilise ("Den mörka kyrkan", slutet av 1000-talet) i Göreme har blottats på grund av erosionen. (nedan t h)

UNDERJORDISKA HÖGHUS

överbordiska bosättningarna av försvarstekniska skäl. Regelrätta underjordiska samhällen i regionen nämns för första gången i skriften Anabasis, som skrevs på 300-talet f. Kr. av den grekiske militären och författaren Xenofon. Under romartiden skedde en utvidgning av dessa utrymmen som då fungerade som skyddsanläggningar för kristna flyktingar, men framför allt under den bysantinska perioden genomfördes betydande utbyggnader. Bosättningarna är upp till 85 m djupa (med 6-8 nivåer) och inhyste, förutom rena bostäder, även stall, lagerlokaler, brunnar, kök, lokaler för vin- och oljeframställning och kyrkor. Mellan våningarna fanns kommunikationshål, och än idag fungerande ventilationssystem tryggade luftförsörjningen.

Till de viktigaste anläggningarna räknas Kaymakli och Derinkuyu i närheten av Nevşehir. Den sistnämnda, som jag hade tillfälle att besöka, upptäcktes så sent som 1965. I detta labyrintliknande komplex med en yta på 4 km², som rymde minst 20 000 personer, är det onekligen lätt att förirra sig. Tunnlarna har en höjd på endast 160-170 cm och är obehagligt trånga; en klaustrofobisk känsla inställer sig snabbt. Boendeförhållandena för en så pass stor befolkningssamfund kan här knappast ha varit drägliga, inte minst med tanke på förekommande kroppsdörer, matlagningsos, lukt från avföring och sjukdomsrisk. Emellertid antas anläggningarna inte ha fungerat som permanenta bosättningar (det fanns ofta även bostadshus ovan jord), utan användes snarare som tillfälliga "bunkeranläggningar" i kristider, där befolk-

ningen kunde förskansa sig under långa tidsperioder. Ingångarna spärrades av med tunga kvarnstenar, inskjutna i väggarna, och kunde endast öppnas inifrån. Framför allt under 700-talet, när regionen utsattes för angrepp av araber och sasanider, antas dessa underjordiska städer varit i bruk. Det finns även tecken på att seljuqerna, som i början av 1000-talet invaderade Anatolien, använde anläggningarna som bostäder och i militära syften. I viss mån kanske de fungerade som kristna tillflyktsorter i och med islamiseringen av regionen, men under större delen av seljuqernas och de efterföljande osmanernas styre bemöttes de kristna med tolerans. Under en lång tid fortlevde det bysantinska patriarkatets auktoritet bland den kristna befolkningen, och på vissa orter fanns såväl kyrkor som moskéer. Inte förrän 1923 och den turkiska republikens uppkomst upphörde den kristna närvaron i stort sett helt, när i samband med befolkningsutväxlingen mellan Turkiet och Grekland 1,5 miljoner grekisk-ortodoxa tvångsdeporterades.

Kappadokien är således en ytterst fängslande provins, såväl landskapsmässigt som utifrån ett historiskt perspektiv. För resenärer har regionen tveklöst många ovanliga sevärdheter att erbjuda, och turistiskt sett är den fortfarande förvånansvärt okänd och oexploaterad, i alla fall jämfört med Turkiets medelhavsområden. Detta tycks dock hålla på att förändras, och i vissa fall har gamla klippbostäder till och med blivit ombyggda till lyxhotell. Ω

